

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

СОРОКА Орест Андрійович - аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

orcid.org/0009-0005-2860-4054 УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.50>

У статті здійснено комплексний аналіз проблем правового регулювання обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії РФ. Автором досліджено трансформацію проблеми незаконного обігу зброї з категорії кримінальних правопорушень у фактор національної безпеки, що вимагає балансу між озброєнням населення для оборони та підтриманням внутрішнього правопорядку.

Проаналізовано статистичні дані, які свідчать про зростання кількості зброї в обігу та фактів незаконного поводження з нею, а також високу ефективність розкриття таких злочинів правоохоронними органами. Особливу увагу приділено цифровізації контролю обігу зброї, зокрема впровадженню Єдиний реєстр зброї, а також розроблено законодавчі новели щодо декларування трофейної та знайденої зброї цивільними та військовими особами.

Розглянуто кримінологічні зміни, зокрема «мілітаризацію» злочинного середовища, залучення осіб з бойовим досвідом до кримінальної діяльності та психологічну готовність громадян до застосування зброї. Зроблено висновки про еволюцію державної політики від екстремної видачі зброї до створення системних інструментів моніторингу та необхідність подальшого вдосконалення нормативн-правової бази для повоєнного врегулювання.

У роботі також звертається увага на те, що з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України (2022 рік) ситуація з обігом зброї та боєприпасів докорінно

змінилася. Проблема незаконного обігу зброї та боєприпасів перестала бути виключно питанням кримінальної юстиції і перетворилася на комплексний чинник національної безпеки.

Автором звернуто увагу, що з впровадженням сервісу «Єдине вікно для громадян» Національна поліція України опрацювала сотні тисяч звернень, що сприяє впорядкуванню легального сегмента обігу зброї.

У роботі наголошено, що правове регулювання обігу зброї в Україні еволюціонувало від екстремної видачі зброї для оборони держави до створення цифрових інструментів контролю - Єдиного реєстру зброї та механізмів легалізації «трофейної» зброї через декларування. Попри високі показники вилучення нелегальної зброї, ситуація вимагає подальшого удосконалення нормативної бази, оскільки значні обсяги озброєння залишаються в «тіньовому» секторі, створюючи довгострокові виклики для правоохоронної системи.

Ключові слова: правове регулювання обігу зброї, незаконний обіг зброї, декларування зброї, національна безпека, воєнний стан.

Постановка проблеми

Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності суспільства та дер-

жави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання непоправної шкоди ефективній діяльності держави у різних її сферах [20, с. 389; 11, с. 364–365; 12, с. 60–64].

Протидія суспільно небезпечним діянням проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини, сьогодні є гострою та актуальною, оскільки злочинність, особливо з початком розв'язанням повномасштабних бойових дій РФ проти України характеризується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька, де наявність озброєння – одна з ключових умов формування і діяльності злочинних груп та злочинних організацій [15, с. 109].

Метою статті є комплексне дослідження проблем правового регулювання обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин в Україні в умовах воєнного стану.

Стан наукової розробки проблеми дослідження

Останнім часом проблемам незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин та суміжним суспільно небезпечним діянням присвячені роботи Д. В. Андрєєв [1], О. В. Джафарової [3], Ю. В. Луценка [13; 14; 16; 17; 18; 19], О. Б. Полторацького [23], А. В. Тарасюка [21; 30], В. І. Тесленка [31], С. О. Харитонова [32; 33] та ін. Не дивлячись на значний науковий інтерес та дослідження даної проблематики у різні часи розвитку держави, праці цих науковців залишаються фундаментальними та актуальними й дотепер.

Виклад основного матеріалу

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України ситуація, яка пов'язана з незаконним обігом зброї, бойових припасів або вибухових речовин докорінно змінилась. І, цілком зрозуміло, що з початком активних бойових дій та у зв'язку із залученням значної кількості населення до захисту України від збройної агресії, незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухо-

вих речовин збільшився до небачених раніше масштабів.

Подекуди відбувається трансформація тактики воєнного використання певних видів зброї (чи застосування вибухівки) в специфічні способи вчинення злочинів. Цей процес активізується, по-перше, залученням військовослужбовців, які мають ефективний бойовий досвід, у злочинне середовище. По-друге, злочинне середовище залучає бойовий досвід шляхом вивчення тактики ведення бойових дій та проведення окремих операцій на лінії зіткнення. Цю проблему В. І. Тесленко висвітлював ще у 2018 році, наголошуючи на тому, що особливу увагу під час протидії незаконному обігу зброї, бойових припасів та вибухівки треба звертати на осіб, раніше судимих за злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, та злочини, вчинені за допомогою зброї, членів організованих злочинних груп, військовослужбовців і демобілізованих осіб, які брали участь у бойових діях у зоні АТО/ООС, мають бойовий досвід і навички поведінки з вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами [31, с. 312].

Питання соціальних передумов криміналізації незаконного поведінки зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами має неоціненне практичне значення, оскільки аналіз формування різнопланових елементів механізму протидії та боротьби із цим негативним явищем в цілому дозволить виявити як слабкі місця, так і відверто ефективні кроки та заходи. Разом з цим саме сутність кримінального правопорушення, його здатність завдавати шкоди охоронюваним законом інтересам повною мірою дозволяє зрозуміти тактику і стратегію дієвих кроків із запобігання відповідній злочинній діяльності, визначає напрями першочергового спрямування зусиль правоохоронних органів.

У контексті зазначеного вище необхідно підтримати думку А. В. Корнійця, який у ході дослідження сутності режимів обігу зброї та вибухових речовин, як суб'єктів дозвільної системи, визначав метою регулятивного впливу адміністративно-правових режимів у сфері обігу зброї й вибухових речовин саме забезпечення правомірного

поводження суб'єктів, стійкого соціально-правового стану (функціонування) об'єкта, а в підсумку – настання соціально значимого результату – забезпечення правопорядку [10, с. 192].

На думку Ф. О. Кіріленко та А. П. Загорулько, основними причинами збільшення обсягів нелегальної вогнепальної зброї є зростання кількості осіб, які психологічно готові до її застосування, а також конфлікти між кримінальними структурами за розподіл сфер впливу. Цьому також сприяє низька ймовірність покарання та пом'якшення кримінальних санкцій, що застосовуються судами до злочинців. До того ж у суспільній свідомості поширилася психологія звикання до цього явища. Нажаль, вітчизняні заходи запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї явно не відповідають масштабам проблеми та їх вкрай тяжким наслідкам [8, с. 120]. Зазначена точка зору була оприлюднена в 2017 році, коли значна кількість осіб, що зі слів авторів були «психологічно готові» до застосування зброї, зростала з року в рік з огляду на тривале проведення на Сході України АТО/ООС. Разом з цим початок повномасштабних збройних зіткнень та участь у них значної кількості населення України суттєво збільшили кількість «психологічно готових» до застосування зброї суб'єктів. При цьому значний відсоток осіб, які набуватимуть зброю, боєприпаси до неї або вибухові речовини, припадатиме саме на тіньову сторону обігу зброї, тобто незаконну.

Автори Глобального дослідження незаконного обігу зброї 2020 зазначають, що вогнепальну зброю зазвичай виготовляють для законних ринків ліцензовані виробники. Однак у будь-який момент свого життєвого циклу вона може потрапити на нелегальні ринки. Діяльність правоохоронних органів націлена на те, щоб зупинити її незаконний обіг. У багатьох частинах світу вогнепальна зброя перебуває у загальному доступі для людей, які можуть собі її дозволити фінансово. Вогнепальна зброя може обертатися на легальному та нелегальному ринку упродовж тривалого періоду часу, оскільки вона є товаром тривалого вжитку. Це у свою чергу ускладнює процес запобігання її розповсюдженню, створює перешкоди у процесі

контролю ситуації зі зброєю [2]. І дійсно, зазначені висновки повною мірою відповідають реаліям сьогодення, а також мають враховуватись при створенні та удосконаленні механізму протидії незаконному обігу зброї, бойових припасів до неї, а також вибухових речовин.

Існування обігу зброї в економічному сенсі дозволяє розглядати зброю, як товар, а учасників обігу – як осіб, що реалізують власні інтереси при виготовленні, реалізації, придбанні чи обслуговуванні такого товару. І зазначені інтереси можуть бути реалізовані як у порядку, визначеному законом, так і у порядку, який не враховує вимоги закону щодо послідовності і змісту відповідних дій, тобто незаконно. До прикладу, за даними Національної поліції України, упродовж 2023 року збільшилася на 18% кількість виявлених фактів незаконного поведіння зі зброєю (з 4,5 тис. до 5,3 тис.), що пов'язано зі зростанням кількості зброї та боєприпасів у цивільного населення країни, зокрема трофейної, унаслідок продовження збройної агресії РФ проти України. Розкрито на 29% (з 3,4 тис. до 4,4 тис.) більше таких злочинів. Вилучено 5,2 тис. одиниць вогнепальної зброї, у тому числі 1,6 тис. – автоматичної, 995 – нарізної, 1,7 тис. – переробленої на вогнепальну та іншої вогнепальної зброї, 34,6 тис. гранат, мін, боєприпасів та вибухових пристроїв, 921 гранатомет, понад 2,9 тонни вибухових речовин та 1,8 млн набойів [5, с. 8].

Також необхідно зазначити, що протягом 2024 та 2025 років Україна зіткнулася з безпрецедентним у світовій практиці викликом - необхідністю балансування між озброєнням цивільного населення для відсічі збройній агресії РФ та підтриманням внутрішнього правопорядку. Незаконний обіг зброї в цей період перестав бути виключно кримінальною проблемою, перетворившись на комплексний чинник національної безпеки. Офіційні оцінки Міністерства внутрішніх справ України станом на серпень 2024 року вказували на те, що в незаконному обігу може перебувати від 1 до 5 млн одиниць вогнепальної зброї [9]. Така значна амплітуда оцінок зумовлена специфікою походження арсеналів: від трофейного

озброєння, захопленого безпосередньо на полі бою, до засобів, виданих громадянам у перші дні повномасштабного вторгнення без належної реєстрації в базах даних.

Динаміка 2024 року продемонструвала поступову стабілізацію системи контролю. Національна поліція України перейшла від тактики екстреного реагування до системного моніторингу та цифровізації. Важливим етапом стало впровадження «Єдиного вікна для громадян», через яке у 2024 році було опрацьовано сотні тисяч звернень щодо володіння зброєю. Зокрема, станом на кінець 2024 року було видано 546 тисяч дозволів у сфері обігу зброї та спеціальних засобів, а також проведено масштабну цифровізацію 338 тисяч справ власників зброї [6]. Цей процес дозволив не лише впорядкувати легальний сегмент, а й створити аналітичне підґрунтя для виявлення аномалій у незаконному секторі.

Аналіз правоохоронної діяльності свідчить про інтенсифікацію зусиль із вилучення засобів ураження. Упродовж 2024 року підрозділами поліції виявлено 5,6 тисяч фактів незаконного поводження зі зброєю, що на 6% перевищує показники 2023 року [6]. Це зростання є прямим наслідком розширення масштабів бойових дій та деокупації територій, де залишаються значні обсяги покинутого окупантами озброєння. Водночас ефективність розкриття таких злочинів залишається на надзвичайно високому рівні - 99% для тяжких злочинів та 98% для злочинів зі смертельними наслідками [6].

Крім того, у листопаді 2024 року набрали чинності зміни до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [25], якими визначено правову основу декларування за максимально спрощеною процедурою вогнепальної зброї, що незаконно зберігалася. Водночас відстеження таких операційних процедур посилюють засоби Єдиного реєстру зброї (далі – ЄРЗ).

Загалом з початку роботи ЄРЗ до нього зареєстровано майже 884 тис. заяв/клопотань щодо отримання послуг у сфері обігу цивільної зброї (4,3 тис. – подано через Єдине вікно для громадян, 39,3 тис. – через суб'єкти господарської діяльності, майже 840 тис. – особисто до Національної поліції),

зокрема видано 546 тис. дозволів у сфері обігу зброї/спеціальних засобів та здійснено цифровізацію 338 тис. справ власників зброї/спеціальних засобів.

Водночас упродовж 2024 року в органах Національної поліції задекларовано 2,6 тис. одиниць вогнепальної зброї та понад 504 тис. боєприпасів до неї. Також до поліції здано понад 100 одиниць вогнепальної зброї та більше ніж 30 тис. боєприпасів, щодо яких особи не виявили бажання проходити процедуру декларування [6].

Вважаємо доцільним погодитись із Ю. П. Жвано, який підкреслював, що «... на сьогоднішній день правове регулювання відносин у сфері обігу зброї здійснюється значною кількістю законодавчих та інших нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та відомчих нормативних актів Міністерства внутрішніх справ України тощо ... питання обігу зброї в Україні на сьогоднішній день регулюються майже 90 нормативно-правовими актами. Однак, застарілість наявної нормативно-правової бази, брак законодавчої регламентації режиму контролю у сфері обігу вогнепальної зброї створюють підґрунтя для неможливості громадянам ефективно та в законний спосіб реалізувати своє право на захист, а органам державної влади ефективно контролювати обіг зброї» [4, с. 387–388]. Разом з цим, враховуючи потреби воєнного часу, законодавцем все ж здійснюються (скоріше вимушені, ніж системні) кроки щодо упорядкування окремих відносин у галузі обігу зброї, проте науковці та практики не вважають їх достатніми.

У даний час основні аспекти обігу вогнепальної зброї в Україні регулюються нормативно-правовими актами, серед яких як найважливіші необхідно визначити наступні:

1) Інструкція «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної

дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622 [7];

2) Інструкція з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 жовтня 2018 р. № 828 (зарєєстровано в Міністерстві юстиції України 05 листопада 2018 р. за № 1249/32701) [26].

3) Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. № 2471-ХІІ [29];

4) Положення про дозвільну систему, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 [22].

Варто також згадати і Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї», затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ від 10.01.2022 р. № 2 [27], яке визначає основні завдання, мету, функції, структуру функціональної підсистеми «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, загальні вимоги та порядок доступу до інформації в ЄРЗ.

Метою обробки інформації в ЄРЗ є:

1) ідентифікація предметів або вибухових матеріалів;

2) автоматизація процесів інформаційного, довідкового, організаційного та технологічного забезпечення у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів, фіксації фактів викрадень та втрат предметів та вибухових матеріалів;

3) забезпечення державою ефективного контролю у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів, запобігання викраденням та втратам предметів та вибухових матеріалів;

4) сприяння своєчасності прийняття управлінських рішень у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів та за фактами викрадень і втрат предметів та вибухових матеріалів.

У контексті особливостей обігу вогнепальної зброї в період триваючої збройної агресії та вирішення питання про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за ст. 263 КК України важливе значення

відіграє ст. 43-1 КК України, яка передбачає спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за дії, вчинені під час виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Зміст цієї норми ураховує принцип, згідно із яким кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 43-1 КК України, не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В цілому, як вбачається, вимоги цієї норми можна застосувати також до суб'єкта, який, наприклад, беручи участь у відповідних заходах, не задекларував знайдену чи трофейну зброю або взагалі не повідомив про її знайдення.

Відповідно до ч. 3 ст. 43-1 КК України, не підлягає кримінальній відповідальності також особа, яка застосувала зброю (озброєння), бойові припаси або вибухові речовини проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Якщо проаналізувати випадки, які законодавець вважає перевищенням меж виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, то під ними законодавець розуміє діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним

для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу. Іншими словами, якщо розглядати таку ситуацію в контексті порушеної теми, то не підлягатиме звільненню від кримінальної відповідальності суб'єкт, незаконне поводження зі зброєю якого не було обумовлено відсіччю та стримуванням збройної агресії РФ або агресії іншої країни.

Попередньо підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок про те, що сутність незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами та соціальні передумови його криміналізації в умовах триваючої збройної агресії дещо відрізняються від тих же категорій, якщо їх розглядати з позицій мирного часу. Незважаючи на пропозиції щодо скасування кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами до неї та вибуховими речовинами, всі тенденції вказують на те, що це рішення жодним чином не відповідає реаліям сьогодення. Законодавець враховує передусім декілька факторів, які поки що негативно впливають на криміногенну ситуацію у сфері незаконного обігу зброї, а саме – відносна легкість придбання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї або вибухових речовин під час бойових дій та у районах їх проведення, а також недоцільність тотальної заборони володіння вказаними вище предметами, зокрема суб'єктами, які залучені до відсічі та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни.

Вказані обставини, звісно, позначаються на статистичних даних відповідних правоохоронних органів в частині кількості вилученої зброї, боєприпасів та вибухових речовин, проте такі заходи є вимушеними та припиняють свою дію з настанням мирного часу. Іншими словами, правоохоронна система має бути готовою до «важких часів», які є вимушеною ціною за можливість подолати агресію та відновити суверенітет на окупованих територіях.

Так, наприклад, положення ст. 43-1 КК України поза умовами виконання обов'язку

щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України не можуть бути застосовані, а, відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», цивільні особи не пізніше 90 днів після припинення або скасування воєнного стану в Україні зобов'язані здати знайдену та задекларовану ними вогнепальну зброю і невикористані боєприпаси до неї до органів Національної поліції України. Цивільна особа одночасно із здачею знайдені та задекларовані вогнепальної зброї і боєприпасів до неї письмово повідомляє орган Національної поліції України про свій намір набути таку зброю у власність у порядку, передбаченому зазначеним Законом. У такому разі здана вогнепальна зброя підлягає перевірці на предмет наявності підстав, що унеможливають набуття такою цивільною особою права власності на неї.

Що стосується вогнепальної зброї, яка на початку повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію України була видана цивільним особам, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ та/або інших держав, то порядок поводження із нею, окрім іншого, також врегульовано Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.03.2022 р. № 175 «Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 07.03.2022 р. за № 295/37631) [28]. Зазначеним порядком визначено механізм тимчасової видачі на період запровадження воєнного стану вогнепальної зброї і боєприпасів до неї Головними управліннями Національної поліції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, установами забезпечення Національної поліції України громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ та/або інших держав.

Пунктами 3 та 4 зазначеного порядку передбачено, що рішення про видачу зброї і

боєприпасів до неї приймаються керівниками уповноважених органів в адміністративно-територіальних одиницях територій, на яких оголошено воєнний стан, або особами, уповноваженими такими керівниками органів. При цьому видача вогнепальної зброї і боєприпасів до неї здійснюється на підставі особисто поданої цивільною особою до уповноваженого органу письмової заяви про участь у відсічі збройної агресії та видачу вогнепальної зброї та/або боєприпасів до неї за наявності документу, що посвідчує особу, визначеного ч. 1 ст. 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [24] або паспортного документу іноземця. Цілком зрозуміло, що запропонований механізм закріплення документальних свідчень про надання певним суб'єктам вогнепальної зброї та боєприпасів до неї в подальшому має забезпечити можливість повернення такої зброї у власність держави або, принаймні, дозволить здійснити заходи із відшукування та вилучення такої зброї уповноваженими органами.

Повертаючись до наукової дискусії щодо предмету нашого дослідження, необхідно підтримати точки зору О. В. Джафарової та Т. Є. Дунаєва, які зазначаючи наступне:

«1. У зв'язку з агресією РФ проти України проблема нелегального обігу вогнепальної зброї набула особливої актуальності. Задля її вирішення мають комплексно реалізовуватися загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні запобіжні заходи.

2. Незаконний обіг вогнепальної зброї можна розглядати як індикатор, що дозволяє оцінювати стан національної безпеки. Ефективність заходів запобігання незаконному обігу зброї відповідає рівню правопорядку в Україні. Незаконний обіг зброї значно підвищується тоді, коли послаблюється соціальний контроль у суспільстві.

3. Ефективні стратегії запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї передбачають участь громадських осередків, уряду, поліцейських служб та інших суб'єктів» [3, с. 854].

Висновки

Беручи до уваги викладене, необхідно зазначити наступне:

1. З початком повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році ситуація з обігом зброї докорінно змінилася. Проблема незаконного обігу перестала бути виключно питанням кримінальної юстиції і перетворилася на комплексний чинник національної безпеки. Україна постала перед безпрецедентним викликом балансування між необхідністю озброєння населення для відсічі агресору та підтриманням внутрішнього правопорядку. Станом на серпень 2024 року офіційні оцінки вказували на те, що в незаконному обігу може перебувати від 1 до 5 млн одиниць зброї.

2. Статистичні дані свідчать про стабільне зростання кількості зброї на руках у населення та фактів незаконного поводження з нею:

У 2023 році кількість виявлених фактів незаконного поводження зі зброєю зростає на 18% (до 5,3 тис.). У 2024 році цей показник зріс ще на 6% (до 5,6 тис. фактів). Такий стан справ зумовлено як розширенням масштабів бойових дій, так і наявністю значної кількості «трофейного» озброєння на деокупованих територіях. Ефективність розкриття таких злочинів залишається високою (98–99% для тяжких злочинів).

3. Держава перейшла від тактики ситуативного реагування до системного моніторингу через запуск Єдиного реєстру зброї. Станом на кінець 2024 року видано 546 тисяч дозволів та оцифровано 338 тисяч справ власників зброї.

Впровадження сервісу «Єдине вікно для громадян» дозволило опрацювати сотні тисяч звернень, що сприяє впорядкуванню легального сегмента обігу.

4. Важливим кроком у правовому регулюванні стали зміни до законодавства, що набрали чинності у листопаді 2024 року. Вони дозволили цивільним особам за спрощеною процедурою декларувати знайдену або отриману вогнепальну зброю. Упродовж 2024 року було задекларовано 2,6 тис. одиниць зброї та понад 504 тис. боєприпасів.

Водночас громадяни добровільно здали понад 100 одиниць зброї та 30 тис. боєприпасів без декларування.

5. У період 2022–2025 років у суспільстві спостерігаються кримінологічні зміни та нові загрози щодо зміни характеру злочинності. Так, відбувається «мілітаризація» злочинного середовища: тактика військових дій адаптується для вчинення злочинів, а до кримінальних груп залучаються особи з бойовим досвідом. Крім того, зростання кількості осіб, психологічно готових до застосування зброї, створює додаткові ризики для громадської безпеки.

Отже, протягом 2022–2025 років правове регулювання обігу зброї в Україні еволюціонує від екстреної видачі зброї для оборони держави до створення цифрових інструментів контролю (ЄРЗ) та механізмів легалізації «трофейної» зброї через декларування. Попри високі показники вилучення нелегальної зброї, ситуація вимагає подальшого удосконалення нормативної бази, оскільки значні обсяги озброєння залишаються в «тіньовому» секторі, створюючи довгострокові виклики для правоохоронної системи.

Література

1. Андреев Д. В. Поняття та види незаконного обігу зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 62–69.
2. Глобальне дослідження незаконного обігу вогнепальної зброї 2020: вступ, короткий виклад інформації, висновки та політичний підтекст і регіональний огляд. URL: https://www.unodc.org/documents/firearms-protocol/2021/Global_Study_Compedium_UKR.pdf.
3. Джафарова О. В., Дунаєва Т. Є. Запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. *Наукові перспективи*. 2023. № 11 (41). С. 848–857. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7710/7755>.
4. Жванко Ю. П. Сучасний стан нормативно-правового регулювання відносин у сфері обігу зброї в Україні. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: зб. тез Міжнарод. наук.-практ. Інтерн.-конф. з нагоди відзнач. Дня науки – 2021 в Україні (Київ, 20 трав.

2021 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 440 с.

5. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf.

6. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf.

7. Інструкція «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, [...]»: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622; оновлена 6 червня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98/print1499418753052336#Text>.

8. Кіріленко Ф. О., Загорулько А. П. Незаконний обіг зброї і стан боротьби зі злочинами, вчиненими з її використанням. *National Law Journal Theory and Practice*. 2017. № 12. С. 119–123.

9. Компас зброї. Розповсюдження зброї й боєприпасів та контроль над ними у воєнний час в Україні. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-Report-2025-Ukraine-small-arms-proliferation-final-UA.pdf>.

10. Корнієць А. В. Сутність режимів обігу зброї та вибухових речовин як об'єктів дозвільної системи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 188–196.

11. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Кіберзлочинність у сфері електронної торгівлі як прояв кримінального професіоналізму. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 59–65.

12. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

13. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 132–139.

14. Луценко Ю. В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173.
15. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 108–113.
16. Луценко Ю. В. Проблеми організації протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній безпеці України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 139–146.
17. Луценко Ю. В. Проблеми протидії злочинності в сучасних умовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Том 36 (75) № 4. С. 117–123. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/4_2025/21.pdf (дата звернення: 05.01.2026).
18. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.
19. Луценко Ю. В. Протидія організованої злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75–81.
20. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.
21. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В., Горелкіна К. Г. Проблеми протидії кримінальним правопорушенням в умовах надзвичайного чи воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Том 36 (75). № 3. С. 102–110.
22. Положення про дозвільну систему: Постанова Кабінету Міністрів від 12 жовтня 1992 р. №576; оновлена 19 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF#Text>.
23. Полторацький О. Б., Луценко Ю. В. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.
24. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.10.2012 р. № 5492-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.
25. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України № 2114-IX від 03.03.2022 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.
26. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України 11.10.2018 р. № 828. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-18#n14>.
27. Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.01.2022 р. № 2 / Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text>.
28. Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: наказ Міністерства внутрішніх справ України № 175 від 07.03.2022 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1738-24#n13>.
29. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради від 17 червня 1992 р. № 2471-XII; оновлена 24.01.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>.
30. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

31. Тесленко В. І. Детермінанти та запобігання незаконному обігу зброї в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 310–313.

32. Харитонов С. О., Кумейко А. В. Протидія війсьній агресії в Україні кримінальними та кримінально-процесуальними засобами. *Право.иа*. 2024. Вип. 1. С. 342-347.

33. Харитонов С. О., Кумейко А. В. Протидія транснаціональної злочинності: порівняльний аспект. *Європейські перспективи*. 2024. Вип. 1. С. 325-329.

Soroka O. A.

**TRANSFORMATION OF MECHANISMS
FOR COUNTERING ILLICIT
TRAFFICKING IN WEAPONS AND
AMMUNITION UNDER MARTIAL LAW**

The article provides a comprehensive analysis of the issues regarding the legal regulation of the circulation of weapons, ammunition, and explosives in Ukraine amidst the full-scale armed aggression of the Russian Federation. The author examines the transformation of the issue of illegal arms trafficking from a mere criminal offense category into a national security factor, necessitating a balance between arming the population for defense and maintaining internal law and order.

Statistical data indicating an increase in the number of weapons in circulation and instances of their illegal handling, as well as the high efficiency of law enforcement agencies in solving such crimes, are analyzed. Particular attention is paid to the digitalization of arms control, specifically the implementation of the Unified Register of Weapons, as well as the development of legislative amendments regarding the declaration of trophy and found weapons by civilians and military personnel.

Criminological changes are considered, including the «militarization» of the criminal environment, the involvement of individuals with combat experience in criminal activities, and the psychological readiness of citizens to use weapons. Conclusions are drawn regarding the evolution of state policy from the emergency distribution of weapons to the creation of systemic monitoring tools, and the need for further improvement of the regulatory framework for the post-war settlement.

The study also highlights that since the beginning of the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine (2022), the situation regarding the circulation of weapons and ammunition has changed fundamentally. The issue of illegal arms and ammunition trafficking has ceased to be solely a matter of criminal justice and has evolved into a complex national security factor.

The author notes that with the introduction of the «Single Window for Citizens» service, the National Police of Ukraine has processed hundreds of thousands of applications, contributing to the regulation of the legal segment of arms circulation.

The paper emphasizes that the legal regulation of arms circulation in Ukraine has evolved from the emergency distribution of weapons for state defense to the creation of digital control tools - the Unified Register of Weapons - and mechanisms for the legalization of «trophy» weapons through declaration. Despite high rates of illegal weapon seizures, the situation requires further refinement of the regulatory framework, as significant volumes of weaponry remain in the «shadow» sector, posing long-term challenges for the law enforcement system.

Keywords: legal regulation of weapons circulation, illicit arms trafficking, weapons declaration, national security, martial law.